

Drogpreventivt arbete i grundskolan

Tina Saleh
Maria Lysebring

Socialhögskolan vid Lunds Universitet
Sopa 63
HT-2010

Handledare: Helena Hansson

Abstract

Authors: Tina Saleh and Maria Lysebring

Title: Drug prevention work in primary schools

Supervisor: Helena Hansson

Assessor: Sune Sunesson

This study aims at examining and analyzing the involvement of the school counselor in the drug prevention work which is carried out in primary schools. This by examining how the work with drug prevention is carried out in some primary schools today, if there is a special focus on the defined risk student, and which approaches of the work is evidence based. We chose qualitative semi structured interviews as a method in this study to collect the empirical data. The results of this study shows that the work with drug prevention is carried out very differently looking at some primary schools today, and that the structure and responsibilities of the work are different in these schools. There is, to some extent, a drug prevention work in these schools today. However, it is not performed on a continual basis. The interviewed school counselors expressed frustration over not knowing how to work with drug prevention and that some of this difficulty lies in the uncertainty of what methods they should use. The only evidence based method mentioned in this study is Örebro prevention program which half of the schools are using. None of the school counselors whom we interviewed in this study had any direct knowledge about the recommendations of the school board and their criteria in the work with drug prevention. All the interviewees express that the work with drug prevention is difficult. Much depends on the dilemma of whether to have a restrictive policy towards drugs or not, risking bringing a curiosity to students. Another reason is that the school counselors feel that there is a lack of time, resources and guidance for the school staff.

Keywords: *Drug preventive work, schools preventive work, evidence based practice, primary and secondary prevention, risk and protective factors.*

Sammanfattning

Denna studie syftar till att undersöka och analysera skolkuratorernas delaktighet i grundskolans drogpreventiva arbete. I arbetet ställer vi oss frågorna hur det drogpreventiva arbetet bedrivs ute på våra skolor idag, om det finns speciellt fokus på den definierade riskeleven samt vilka evidensbaserade metoder som används i detta arbete. Vi valde kvalitativa semistrukturerade intervjuer som tillvägagångssätt i denna undersökning för att samla in vårt empiriska material. Resultatet av denna studie visar att det drogpreventiva arbetet bedrivs väldigt olika ute på grundskolor idag, och att strukturen och ansvaret över arbetet ser olika ut i skolorna. Det finns i viss mån ett drogpreventivt arbete på skolorna idag men det är dock inget som utförs på kontinuerlig basis. De intervjuade uttrycker en frustration över att inte veta hur de ska utföra det drogpreventiva arbetet och att en del av svårigheten ligger i osäkerheten i vilka metoder man ska använda sig av. Den enda evidensbaserade metoden som nämns i denna studie är Örebro preventionsprogram vilken hälften av skolorna använder sig av. Ingen av skolkuratorerna som intervjuades i denna studie hade någon direkt vetskap om skolverkets rekommendationer och deras kriterier för ett gott drogpreventivt arbete. Alla intervjuade uttrycker att det drogpreventiva arbetet är ett svårt arbete. Mycket beror på dilemmat om man ska ha en restriktiv hållning kring droger eller inte och på så sätt riskera att väcka en nyfikenhet hos eleverna. En annan anledning är att skolkuratorerna upplever att det finns en brist på tid och resurser samt att det inte finns någon vägledning för personalen själva.

Nyckelord: *Drogpreventivt arbete, skolans preventiva arbete, evidensbaserade metoder, primär och sekundär prevention, risk och skyddsfaktorer.*

Innehållsförteckning

1. Problemformulering.....	6
2. Syfte och frågeställningar.....	7
3. Begreppsdefinitioner.....	8
4. Bakgrund.....	8
4.1 Skolans ansvar och möjligheter.....	8
4.2 Primär, sekundär och tertiär prevention.....	11
4.3 Metoder kring droginformation.....	12
4.4 Ungdomskultur och attityder.....	15
4.5 Risker.....	16
5. Tidigare forskning.....	16
6. Teoretiska utgångspunkter.....	18
6.1 Risk och skyddsfaktorer.....	18
7. Metod.....	20
7.1 Val av metod/Avgränsningar.....	20
7.2 Arbetsfördelning.....	20
7.3 Urval/Tillvägagångssätt.....	21
7.4 Metodens förtjänster och begränsningar.....	21
7.5 Validitet/Reliabilitet.....	21
8. Datainsamling.....	22
8.1 Litteratur och forskning.....	22
8.2 Intervjuerna.....	22
8.3 Analys av empirin.....	24
8.4 Etiska överväganden.....	24
9. Analys.....	24
9.1 Skolans ansvar, uppdrag och kompetens.....	25
9.2 Preventivt arbete på primärnivå.....	30
9.3 Preventivt arbete på sekundärnivå.....	34
9.4 Evidensbaserade metoder.....	37
10. Slutdiskussion.....	39

Referenslista

Bilaga 1

Förord

Vi vill ge ett stort TACK till alla som helhjärtat ställt upp och medverkat i våra intervjuer. Ni har med era kunskaper och erfarenheter bidragit stort till att sammanställa denna uppsats. Ett speciellt TACK ges även till vår handledare, Helena Hansson, som hjälpt oss under hela skrivprocessen och som delat med sig av många goda råd på vägen.

Vi har lärt oss otroligt mycket under denna resa, som inte alltid har tagit den närmsta vägen. Dessa nya erfarenheter packar vi nu ner i våra ryggsäckar och tar med oss när vi antar nya utmaningar i livet.

Tina & Maria

1. Problemformulering

Nationella undersökningar bland elever i årskurs 9 visar att den genomsnittliga narkotika – och alkoholkonsumtionen ökade under 1990-talet och började sedan minska i början av 2000-talet (Hvitfeldt & Rask, 2005). Men minskningen till trots är konsumtionen fortfarande hög (Persson & Svensson, 2005), och majoriteten av alla ungdomar provar någon gång på alkohol, tobak och andra droger (Lindahl & Galanti, 2006). Det är därför viktigt att komma ihåg att en tidig drogdebut ökar riskerna för att senare utveckla ett beroende eller missbruk, särskilt om det också kombineras med antisocialt beteende (Goldberg, 2005). Detta visar således vikten av att arbeta preventivt med drogfrågor och att på så sätt minska efterfrågan på narkotikan (ibid.). Skolan är en arena som lämpar sig väl för ett drogpreventivt arbete, eftersom man där kommer i kontakt med ungdomar och har möjligheter att påverka deras värderingar och attityder till droger i rätt riktning (Persson & Svensson, 2005).

Det finns olika sätt att arbeta preventivt men det är svårt att veta vilken metod som är den bästa då det finns väldigt lite forskning kring effekterna av den primära, allmänt övergripande, preventionen (Lindahl & Galanti, 2006). Även när det gäller den sekundära preventionen, som riktas till ungdomar som redan provat droger och/eller som befinner sig i riskzonen, saknar många skolor riktlinjer för hur de ska gå tillväga i arbetet med dessa ungdomar (Elgán & Leifman, 2010). Vad gäller ANTD-undervisningen (alkohol, narkotika, tobak och dopning) så har den övergett skrämeltaktiken som överdrev drogernas negativa effekter och skapade rädsla i syfte att få ungdomarna att avstå. Idag går den istället ut på att ge kunskap och att påverka attityder och värderingar (Goldberg, 2005). Dock saknas det dessvärre tydliga riktlinjer för hur den ska se ut och det fattas också en omfattande utvärdering av den (Elgán & Leifman, 2010, Goldberg, 2005). Denna osäkerhet kring metoder, tillvägagångssätt och förhållningssätt gällande drogpreventivt arbetet gör det problematiskt för skolorna att veta om deras arbete ger önskade effekter och därför råder det en osäkerhet bland skolpersonalen.

Enligt Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet -94, har rektorn det formella huvudansvaret för att riskerna med tobak, alkohol och andra droger integreras i undervisningen. Det finns dock ett dilemma kring hur detta ansvar sedan förmedlas till skolpersonalen i praktiken och det tycks finnas en stor osäkerhet kring ansvarsfördelningen och hur de ska gå ifrån tanke till handling (Persson & Svensson, 2005). Skolpersonalen

benämns ofta som en helhet men de består av olika kompetenser som, förutom av lärare också innefattar sjuksköterska, skolkurator, psykologer, skolmåltidspersonal mm. Alla har de förutom sina yrkeskunskaper också olika livserfarenheter och kunskaper om droger som kan vara behjälpligt i det drogpreventiva arbetet. Men enligt Persson och Svenssons (2005) undersökning framkommer det att skolan inte alltid tar tillvara på de kunskaper och resurser som finns bland personalen för detta arbete. Deras undersökning visade också att sjuksköterskan och skolkuratoren ansågs ha störst ansvar bland skolpersonalen för skolans drogpreventiva arbete, följt av fritidsgårdspersonal, rektor och därefter klassföreståndare och lärare. Som blivande socionomer ställer vi oss frågan om skolkuratorerna idag är medvetna om detta förväntade ansvar och hur väl detta är förankrat i praktiken. Ges skolkuratorerna de grundförutsättningar, det vill säga tid, utbildning och struktur, de behöver för att kunna bedriva ett framgångsrikt drogpreventivt arbete ute på våra grundskolor idag, när det gäller såväl primära som sekundära preventiva insatser?

2. Syfte och frågeställningar

Syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka och analysera skolkuratorernas delaktighet i grundskolans drogpreventiva arbete. I analysen kommer vi att utgå från skolkuratorers arbete på sex olika grundskolor i två olika kommuner.

Frågeställningar:

- Hur bedrivs det drogpreventiva arbetet ute på våra skolor idag?
- Finns det speciellt fokus på den definierade riskeleven?
- Vilket/vilka tillvägagångssätt för det drogpreventiva arbetet som bedrivs är evidensbaserat/de?

3. Begreppsdefinitioner

Droger – med droger menar vi i denna uppsats alkohol och all form av narkotikapreparat, doping och sniffning som är olagligt (Narkotikastrafflag, 1968:64).

Prevention - ett annat ord för prevention är förebyggande, vilket menas med att man påverkar strukturer, förhållanden och/eller vidtar åtgärder som förhindrar eller motverkar uppkomsten av något som man inte önskar (SOU 2000:126).

Primärprevention - allmänt förebyggande insatser som syftar till att förhindra problemutveckling utan att insatsen riktas till någon speciell grupp (Lagerberg & Sundelin, 2000).

Sekundärprevention - innebär att insatserna riktas mot särskilda riskgrupper, där problem annars kan utvecklas eller förvärras (Lagerberg & Sundelin, 2000).

Tertiärprevention - insatser som riktar sig mot individer som redan har problem i syfte att hjälpa och förhindra att problemen fördjupas (Lagerberg & Sundelin, 2000).

ANTD-undervisning – allmän förkortning för alkohol, narkotika, tobak och dopning. Undervisning/information av dessa preparat ingår i skolan.

4. Bakgrund

För att kunna få en förståelse för de professionellas arbete med drogpreventivt arbete på en del grundskolor idag har vi i vår bakgrund valt att belysa skolans roll vad gäller ansvar och möjligheter kring detta.

4.1 Skolans ansvar och möjligheter

Skolans primära uppgift är att förmedla kunskaper i olika ämnen till eleverna, men den har också kommit att utvecklas till att fortsätta bygga på den socialisation som föräldrar och andra närstående påbörjat som ska forma eleverna till goda samhällsmedlemmar. Skolan är likt en

spegel som avbildar verkligheten och samhället (Persson & Svensson, 2005). Enligt Läroplan-94 är skolans uppgift alltså inte bara att förbereda eleverna för kommande studier utan också inför livet självt, bl.a. genom att förankra de normer och värderingar vårt samhälle grundar sig på. Lärarnas roll är således att vara både kunskapsförmedlare och socialisationsagenter (ibid.).

Skolan är en institution som dagligen möter ungdomar och för dem innebär den en viktig mötesplats för att träffas och kommunicera med varandra. Det betyder också att ungdomar som brukar alkohol och droger har en plats där de kan påverka andra. Därför blir skolan en riskfaktor men också en lämplig arena för drogpreventivt arbete där man med hjälp av olika tillvägagångssätt och metoder kan skydda ungdomarna från de faror som droger kan ge (Hübinette, 2003). Idag finns det för få svenska vetenskapligt baserade utvärderingar gällande effekter av primärpreventiva insatser riktade mot ungdomar för att kunna se effekten av de åtgärder som används (Upmark, Svensson, Bohlin, Huslid & Klevbom, 2002).

I Läroplanen-94 för den obligatoriska skolformen som behandlar vad skolan ska sträva efter i sin undervisning gällande värderingar och mål, nämns drogpreventivt arbete mycket ytligt. Skolan har flera möjligheter att stärka skyddsfaktorer för att förhindra alkohol- och narkotikaanvändande. Förutom att ingripa vid skolk och andra påtagliga problem i tid finns det andra preventiva insatser man kan göra. Det viktigaste skolan kan göra är att skapa en miljö som är berikande och utvecklande och som främjar lärande. Som gör att eleverna trivs och vill gå till skolan och samtidigt tycker det är roligt. De måste få bli sedda, uppskattade och få inflytande över det som sker i verksamheten. Det är också viktigt att skolan har en god kontakt med föräldrarna för att kunna bilda gemensamma normer (Bergman, 2000).

Rektorn är chef över all skolpersonal och har därmed det yttersta och formella ansvaret för hela verksamheten och enligt Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet 94, har rektorn således även det formella huvudansvaret för att riskerna med tobak, alkohol och andra droger integreras i undervisningen. Dock står det inget i Läroplanen om hur detta ska genomföras eller vad som ska uppnås (Skolverket, 1999). I kapitel 2.8 kan man läsa om rektorns ansvar, där står bl.a.:

Ämnesövergripande kunskapsområden integreras i undervisningen i olika ämnen. Sådana kunskapsområden är exempelvis miljö, trafik, jämställdhet,

konsumentfrågor, sex och samlevnad samt riskerna med tobak, alkohol och andra droger (Lpo -94, s. 17)

Detta ansvar delegerar sedan rektorn ut till skolpersonalen. Det tycks dock finnas ett dilemma kring hur detta förmedlas i praktiken. Det finns nämligen en stor osäkerhet och förvirring kring ansvarsfördelningen och hur personalen ska gå ifrån tanke till handling (Persson & Svensson, 2005). Skolpersonalen benämns ofta som en helhet men de består av olika kompetenser som, förutom av lärare också innefattar sjuksköterska, skolkurator, psykologer, skolmåltidspersonal mm. Alla har de förutom sina yrkeskunskaper också olika livserfarenheter och kunskaper om droger som kan vara behjälpligt i det drogpreventiva arbetet. Men enligt Persson och Svenssons (2005) undersökning framkommer det att skolan inte alltid tar tillvara på de kunskaper och resurser som finns bland personalen för detta arbete och på samma sätt är det åt andra hållet då alla inte har de förutsättningar som krävs för att bedriva det. Deras undersökning visade också att sjuksköterskan och skolkuratorn ansågs ha störst ansvar bland skolpersonalen för skolans drogpreventiva arbete, följt av fritidsgårdspersonal, rektor och därefter klassföreståndare och lärare. Men i praktiken har det visat sig att det är lärarna som har det praktiska ansvaret i sin undervisning och om något problem uppstår där lärarna känner att deras kompetens inte räcker till så lämnas det över till skolsköterska och kurator för att hantera det på ett specifikt plan (Persson & Svensson, 2005). Om problemet skulle vara mycket allvarligt är skolan som myndig verksamhet skyldig enligt Socialtjänstlagen kapitel 14 § 1 att anmäla till socialnämnden om de får kännedom om ett barn som är i behov av ingripande och skydd.

Eftersom det inte finns någon reglering av ANTD-undervisningen i Läroplanen, utöver att det är rektorn som är huvudansvarig för det, har istället Skolverket utformat tio kriterier för vad en ANTD-undervisning ska bestå av för att vara av god kvalitet (Persson & Svensson 2005). Persson & Svensson (2005) har sammanfattat dessa kriterier i ett lättläsligt punktformat;

- det ska finnas tydliga, utvärderingsbara arbetsplaner för ANT- planer vid skolorna
- det ska finnas resurser i form av kompetens, tid, ekonomiska medel och moderna läromedel
- personalen ska ha ett genomtänkt och reflekterande förhållningssätt

- den personella organisationen ska bygga på långsiktig planering och inte på enskilda eldsjälar
- det ska ske en kontinuerlig kompetensutveckling
- det ska finnas tydliga och välkända regler för alkohol, narkotika och tobak i anslutning till skolan och dessa ska följas upp och kontrolleras
- det ska ske en samverkan mellan ämnen, enheter och personalkategorier liksom med föräldrar och med organisationer
- ANT-undervisningen berör såväl fakta som värderingar och beteenden och ingår i ett vidare hälsokoncept
- undervisningen utgår från elevernas situation, förutsättningar och erfarenheter och att eleverna görs aktiva
- att skolan dokumenterar, följer upp och utvärderar sina insatser och försöker systematiskt uppskatta hur eleverna uppfattar och påverkas av ANT-undervisningen (Persson & Svensson, 2005, s.47).

4.2 Primär, sekundär och tertiär prevention

Primär prevention innebär att man vill förhindra problem innan de överhuvudtaget uppstått.

Man arbetar allmänt förebyggande på områdesnivå t.ex. genom att erbjuda barn och ungdomar meningsfulla fritids- och kulturaktiviteter eller försöker påverka skolklimatet.

Sekundär prevention innebär att man arbetar med en definierad riskgrupp eller med individer som är på väg att få problem. Skillnaden här är att man inte riktar sig mot alla utan det finns ett problem som man hoppas kunna lösa tidigt. Med tertiär prevention arbetar man med själva behandlingen. Problemet har redan uppstått och preventionen går ut på att bota eller undvika ytterligare skador (Lagerberg & Sundelin, 2000).

Framgångsrikt preventionsarbete bör enligt Lagerberg & Sundelin (2000) innehålla följande komponenter:

- fokus på beteendeförändring och inte endast förändring av normer och attityder.
- angripande av problematiken från flera olika håll.

- användande av redan beprövade modeller.
- att man har ett fokus på unga åldrar och mindre allvarliga beteenden.
- insatsen skall pågå regelbundet under lång tid.

I CAN:s rapport (2000) tas viktiga punkter upp som särskilt ska uppmärksammas i undervisningen i det drogförebyggande arbetet. För att kunna påverka andra individer till att begränsa sina alkohol- och narkotikavanor menas det på att man måste:

- sätta upp realistiska mål och förväntningar.
- anpassa insatsen till befintlig teoretisk och empirisk kunskap.
- arbetet ska föregås av en målgruppsanalys och en så homogen målgrupp som möjligt.
- organisera så att implementeringen av insatsen fungerar optimalt.
- arbetet ska integreras med andra förebyggande insatser såsom tyngdpunkten på social kompetensutveckling.
- involvera föräldrar och andra relevanta aktörer i närsamhället i arbetet.
- ha en formativ utvärdering såsom processutvärdering och effektutvärdering.

4.3 Metoder kring droginformation

En vanlig metod gällande droginformationen som användes på framför allt 60-talet var skrämselfpropaganda. Syftet var inte att ge kunskap om droger utan att skrämna ungdomarna till att avstå. Sakfel, överdrifter, snedvridningar och skräck var det som genomsyrade denna ”information”. Ett sätt att göra detta på var genom att visa före och efterbilder på ungdomar som använde droger, och där det illustrerades hur förfallen ungdomen blev. Detta förstärktes sedan av att f d missbrukare och poliser åkte runt i klasserna och berättade skrämmande historier (Goldberg, 2005). Enligt Goldberg (2005) har denna metod ingen eller väldigt liten effekt på den konsumtion som är problematisk. Det är snarare så att detta tillvägagångssätt istället lockar den grupp ungdomar som har självdestruktiva drag till att använda droger och på så sätt finns det en stor risk att de utvecklar ett missbruk.

Skrämselfmetoden har även bidragit med ångest till föräldrar som inte vetat hur de ska kunna skydda sina barn. Den har också bidragit till en generationsklyfta då budskapet byggts på predikningar om drogers negativa effekter och inte tagit hänsyn till ungdomars tankar, känslor och erfarenheter (Goldberg, 2005).

Lilja, et al. (2004) har i sin rapport över drogundervisning i grundskolor kommit fram till några metoder som man idag anser sig vara lämpliga för drogundervisning och som man använder sig av. Metoderna går ut på att utveckla elevernas sociala kompetens och att materialet ska breddas på så sätt att man pratar om ungdomars festande, ”Lag och rätt”, ”Alkohol och Trafik” samt att rökning tas upp i sammanhanget. Tobak tas vanligtvis upp i årskurs sex. Dessa program syftar till att stärka ungdomarnas förmåga att säga nej till tobak, alkohol och narkotika. Metoderna är jagstödande och tar även upp ämnen som vänner och relationer. En annan metod som är lämplig för elever i årskurs sju är det program som kallas för ”Ungdom och rusmedel- ett förebyggande program för användning i skolan”. Med denna metod arbetar man för att eleverna ska ta reda på vad viktiga vuxna har för förhållningssätt gentemot ungdomsdrickandet, och detta genom intervjuer. Eleverna håller sedan en föreläsning om informationen de fått för andra ungdomar och vuxna (ibid.). En metod som fungerar bra i årskurs åtta och nio är de interaktiva metoderna, dvs. de metoder där öppet förs diskussioner mellan elever och lärare. Här är också fältarna en viktig resurs. I denna metod kan man använda sig av olika filmer för att skapa ett diskussionsunderlag. Med detta tillvägagångssätt lär sig eleverna också om ”brainstorming” om vad man bör säga för att tack nej till alkohol, tobak och narkotika (ibid.). Enligt Lilja et al. (2004) visar all inlärningsforskning på att inläringen ökar och upplevs som mer meningsfull för eleverna om de får använda sig av sina egna erfarenheter och arbeta med konkreta exempel. Att använda sig av rollspel, grupparbete, case studies och mindre projekt ökar även intresset och engagemanget.

Goldberg (2005:227) redogör för och tydliggör också några metoder som används i droginformationen. En del av dessa kan liknas vid dem som nämndes ovan;

1. *Chock/skrämselmetoden* i form av anti-drogvideor, föredrag av f d narkomaner eller affischkampanjer vars budskap avser att väcka fasa,
2. *Informationsapproachen* som försöker ge saklig information om droger (speciellt om farorna) i tron att om man vet hur det är så kommer man att avstå,
3. *Attityder/värderingsapproachen* där man försöker främja en drogfri livsstil, personligt ansvar och starka moraliska invändningar mot droger,

4. *Vägrametoden* där unga människor betraktas som lätta byten för gruppsyck och behöver hjälp med att efterleva parollen. ”säg bara nej till droger”,
5. *Beslutsförmågemetoden* som utgår ifrån att unga människor har svårt att fatta rationella beslut, men om de skaffar sig denna förmåga kommer de inte att använda droger,
6. *Alternativhög-approachen* som försöker ersätta spänningen i drogkonsumtionen med andra typer av risktaganden, som t ex bergsklättring, utifrån antagandet att unga människor därmed inte skulle ha något behov av droger,
7. *Självvaktningmetoden* där man fokuserar på individen hellre än drogerna *i sig*, utifrån antagandet att unga människor med självvaktning inte kommer att använda droger.

Livskunskap, som även kallas *Livsviktigt* är ett ännu en metod som idag ingår i skolans undervisning. Det är ett sätt att ge eleverna utrymme för reflektion och samtal genom att avsätta särskild tid på schemat (Lilja, et al. 2004). Den grundar sig på ett flertal teorier kring barns och ungdomars utveckling, inläring och beteenden. Syftet är att öka deras självkänsla genom att ge dem verktyg för hur de ska tänka, istället för vad de ska tänka (Mangrulkar, Whitman & Posner, 2001). I *Livskunskapen* ingår även fakta och kunskaper om droger och tobak och den har visats sig vara effektiv när det gäller att skjuta upp åldern för drogdebuten (Tobler, Roona, Ochshorn, Marshall, Streke & Stackple, 2000).

Under tonåren har vänner och de sociala grupper som ungdomarna tillhör en stor betydelse. Umgänget i gruppen uppfyller flera funktioner för den enskilda individen såsom trygghet och utrymme att utveckla den egna identiteten. Det som man länge ansetts vara en viktig orsak till att ungdomar börjar använda alkohol, droger och tobak är gruppsycket från omgivningen. Däremot har betydelsen av gruppsycket ifrågasatts och man menar mer på att det är relationen till kompisarna som är av betydelse (Lilja & Larsson, 2003). Ungdomar väljer sitt umgänge och bildar grupper på basis av redan befintliga normer som attityder och öppenhet för ett visst beteende. Mot bakgrund av gruppsycket och relationerna till ungdomsgrupperna använder man sig ibland av kamrattstödare i det drogpreventiva arbetet. Arbetet med kamrattstödarna går ut på att personer i samma ålder och som lever i samma samhällskontext som målgruppen arbetar med att förmedla hälsosamma normer och attityder. Kamrattstödarna kan också bekräfta de normer som föräldrar och lärare förmedlar på ett sätt som de ofta själva inte kan (United Nations, 2003).

Föräldrar har en betydande påverkan på sina barns attityder och förväntningar och är därför en viktig resurs när det gäller skapandet av en socialt stödjande miljö i skolan. Vägen till barns tillit går genom föräldrarna och har man därför föräldrarnas förtroende fungerar barnen bättre i skolmiljön (Lilja, et al. 2004). Med tanke på föräldrarnas viktiga roll i det drogpreventiva arbetet på skolan arbetar man därför med att utbilda föräldrarna för att de på ett bättre sätt ska kunna visa sina barn i rätt riktigt genom stärkta attityder och därmed och få ett stöd från skolan (ibid.). Utbildningens syfte är att skapa ett kommunicerande föräldranätverk. Detta genom att skolan föreläser för föräldrarna och skapar ett diskussionsforum där mellan föräldrarna om frågor gällande ungdomarna (Koutakis, N. Stattin, H. & Kerr, M, 2010).

5.2 Ungdomskultur och attityder

Enligt en undersökning om ANTD-undervisningen i skolan som Skolverket (1999) har gjort, framgick det att man först i årskurs 8 börjar tala om alkohol och i årskurs 9 om narkotika. I de lägre klasserna pratade man främst om rökning och tobak. Ungdomars drogdebut sker däremot enligt CAN (Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning) redan i 14-16 årsåldern. De har alltså redan fått egen erfarenhet när skolan börjar prata om alkohol och droger i högstadiet (Persson & Svensson, 2005). En annan studie har även visat att ungdomar som debuterar i 14-årsåldern löper fyra gånger så stor risk att utveckla ett beroende jämfört med de som börjar i 20-årsåldern. För varje år som denna debut skjuts upp minskar sedan risken med 14 procent (Bergman, 2000). Droger är något som man vet lockar ungdomar och för dem har det ett symboliskt värde i form av att det kan användas för att markera sin gruppstillhörighet, eller att man väljer att stå utanför. Det kan också visa på att man är på väg mot vuxenlivet eller att man nu faktiskt är vuxen (Johansson & Lalander, 2002). Lilja & Larsson (2003) skriver om olika ungdomsstilar som är förknippade med olika förhållningssätt till alkohol och droger. De flesta moderna ungdomsstilarna har en tillåtande och accepterande hållning till alkohol och droger. De olika grupperna kan skilja sig från varandra med avseende på alkohol- och drognormerna även om de har samma ungdomsstil och lever i samma bostadsområde. Bland ungdomarna finns det ett tydligt samband mellan deras festvanor och alkohol- och drogbruk. Bland ungdomar i de nordiska länderna sker alkoholkonsumtionen huvudsakligen under helgerna. De ungdomar som ofta går på fester har ett mer omfattande bruk av alkohol och fler har använt droger än de ungdomarna som inte deltar i dessa aktiviteter. Ungdomarnas

fester sker ofta hemma hos någon av kamraterna utan föräldrars närvaro och festernas karaktär påverkas av föräldrarnas ställning till alkohol. Ungdomarnas fester sker ofta hos de familjerna med relativt alkoholtillåtande normer (Lilja & Larsson, 2003). Enligt ungdomarna själva innebär en konsumtion av alkohol en övergång från vardagslivet till helglivet och det spelar även en viktig roll eftersom det underlättar vid en partnerkontakt. Ungdomarna upplever även att de kan ta på sig en ny roll och känna sig mindre besvärade när de är berusade (ibid.). De flesta ungdomarna ser drogbruket, i detta fall cannabisbruket, i mycket negativa termer. Däremot har ungdomarna som själva använder cannabis en positiv bild av det. De ser det som ett medel för att förändra sina tankar och känslor. Den mening som ungdomar ger alkohol och droger förändras ständigt. Detta kan bero på den betydelse som substansen får, och att bruken ingår i kulturella diskurser som är under ständig förändring och som konkurrerar med varandra. Även de enskilda diskurserna förändras och påverkas av nya element vilket leder till nya betydelser (Lilja & Larsson, 2003).

5.3 Risker

Det finns vissa uttalade riskfaktorer som gör att en ungdom riskerar hamna i ett drogmissbruk (Persson & Svensson, 2005). Definierade riskfaktorer enligt Persson & Svensson (2005) är bl.a. frånvaro (skolk) i skolan samt tidig droganvändning (rökning, alkohol- och narkotikaanvändande). Två typer av grupper har beskrivits specifikt lockas av droger mer än andra; den ena gruppen är de ”välbeställda och socialt integrerade ungdomarna som främst associerar droger med fest och avkoppling och å andra sidan de socialt och ekonomiskt marginaliserade som använder droger för att fly verkligheten” (Narkotikakommissionen, 2000). Antalet övriga ungdomar med tillåtande attityder till och erfarenhet av narkotika ökar, och med det slår Narkotikakommissionen fast att det drogpreventiva arbetet måste kunna nå ut till alla typer av grupper som ungdomar befinner sig i.

5. Tidigare forskning

Tobias Elgán & Håkan Leifman (2010) berör i sin artikel *“Children of substance abusing parents: A national survey on policy and practice in Swedish schools”* svenska skolors policy och arbete med barn som växer upp i missbruksmiljö. Elgán & Leifman (2010) tar upp att den svenska lagstiftningen som säger att skolpersonalen har en skyldighet att anmäla till social-

tjänsten om det finns misstankar om att ett barn far illa. I praktiken är det däremot så att lärarna har ett ansvar för så pass många elever och har inte den utbildningen som krävs för att kunna känna igen riskbeteenden hos barnen. Trots att skolan har en unik möjlighet att identifiera de barn som befinner sig i riskzonen för att sedan ge rätt stöd, är den allmänna uppfattningen att de flesta skolor inte har någon policy att arbeta efter när det gäller hur man ska gå vidare med de fall där misstankar finns. I undersökningen kom man fram till att det endast var 33 % av skolorna som hade en policy som rör barn som växer upp i missbruksmiljö och 60 % som inte hade det. 7 % hade ingen vetskap om att ett sådant dokument existerade och det var endast en av tio skolor som hade planer på att upprätta ett sådant dokument inom det kommande året. Vad författarna även konstaterar i denna studie är att om en policy om hur arbetet ska skötas på skolor gällande barn i missbruksmiljö finns ökar också uppmärksamheten för problemet. Skolan blir mer medveten om problemet och hur man kan hantera olika situationer. Däremot visar denna undersökning även att vidareutbildning för skolpersonal hade ökat chanserna för att kunna upptäcka riskbeteenden hos barnen (Elgán & Leifman 2010).

Forster (2003) har gjort en sammanställning av olika preventiva insatser som fungerar i grundskolan. Kunskapen bygger i huvudsak på amerikanska studier, men han konstaterar att på de områden där det finns svenska studier bekräftar denna de amerikanska resultaten. I sin sammanställning utgår Forster (2003) ifrån vilka riskfaktorer som finns för att olika problem ska utvecklas, och att dessa riskfaktorer finns i samhället generellt såsom i skolan, i familjen, hos kamraterna och i de individuella faktorerna. Det finns ett samband mellan olika riskfaktorer och att olika problem förekommer hos samma individer. På samma sätt som att det finns riskfaktorer för utvecklande av problem betonar Forster (2003) vikten av de skyddsfaktorer som finns. Han menar att det är självklart att risk och skyddsfaktorer kan väga upp mot varandra men att det finns de skyddsfaktorer som väger mer såsom intelligens, sociala färdigheter samt en god anknytning till skolan. Vidare visar det att de program som bäst fungerat preventivt i skolan är de program där man arbetar för att påverka kognition och beteende genom strukturerade aktiviteter, övningar, uppmuntran, rollspel och när man arbetar för att utveckla elevernas sociala färdigheter. Forster (2003) menar på att det behövs en fungerande organisation med rutiner och samarbetsformer som är fungerande både inom skolan men också mellan skolan och andra organisationer för att dessa program ska fungera.

En metod som allt oftare används är Örebro Preventionsprogram (ÖPP). Denna metod är en vanligt förekommande föräldramötesmetod som syftar till att påverka föräldrarnas förhållningssätt till ungdomars bruk av alkohol. Genom att ha en restriktiv hållning kan en tidig alkoholdebut förhindras. Metoden vänder sig till föräldrar med barn i högstadiet och går ut på att lära och stödja föräldrarna i hur de kan agera för att förhindra ungdomars tidiga alkoholdebut. ÖPP används vid korta föräldramöten en gång per termin under 15-20 minuter. Under dessa möten informeras föräldrarna om ungdomsdrickande och hur föräldrarnas inställning till alkohol kan påverka ungdomarna. Under mötet för man diskussioner om olika förhållningssätt som föräldrarna har till alkohol och man sätter tillsammans upp regler och normer kring saker som de anser rör deras ungdomar och då främst alkoholdrickande (Folkhälsoinstitutet, 2009).

Undersökningar av Örebro Preventionsprogram har även gjorts. I artikeln "*Reducing youth alcohol drinking through a parent-targeted intervention: the Örebro Prevention Program*" skriver Håkan Stattin m.fl. (2008) om en undersökning som gjorts för att undersöka vilken effekt ÖPP har för föräldrar och deras barn när det gäller alkoholkonsumtionen. Tidigare studier har visat på att ju mer överseende föräldrarna är ju mer dricker ungdomarna. Därför har man i denna undersökning arbetat med att bland annat uppmana föräldrar att upprätthålla strikta attityder till deras 13-åriga barn i frågan om alkohol. Resultatet av denna undersökning visade på att man faktiskt lyckades stärka föräldrarnas attityder och att ungdomarnas drickande också minskade. Fördelen med detta program är att föräldrarna deltar i det genom korta föräldramöten som hålls av lärarna på skolan. Även kostnaderna för denna metod är mycket lägre än andra program för föräldrar. Man kräver inte att lärarna som ska hålla i dessa möten ska vara specialister utan det räcker med en kortare kurs.

6. Teoretiska utgångspunkter

6.1 Risk och skyddsfaktorer

Inom den internationella preventionsforskningen har begreppen riskfaktorer och skyddsfaktorer kommit att spela en central roll. Man har konstaterat att risken av att utveckla ohälsa eller ett problembeteende så som missbruk är större om vissa riskfaktorer förekommer. Ju fler riskfaktorer en individ har eller är utsatt för, och ju allvarligare dessa riskfaktorer är, desto större är risken för att ohälsa eller problembeteenden uppstår. Riskfaktorerna kan dock

motvägas av olika skyddsfaktorer, och genom dessa skyddsfaktorer kan man minska risken för uppkomsten av ohälsa eller problembeteenden. Ohälsa eller problembeteenden uppstår oftast av mer än en riskfaktor som samspelar och förstärker varandra (Bergman, 2002).

Det finns olika samhällsfaktorer som kan komma att påverka individen och öka riskerna för ohälsa, missbruk eller problembeteenden såsom kriminalitet. Dessa faktorer kan vara omfattande tillgång på alkoholdrycker och dess låga priser, ekonomisk ojämlikhet, fysiskt eftersatta, segregerade bostadsområden och skolor, brist på föreningsliv samt hög brottslighet. Utöver detta leder även brist på pedagogiskt ledarskap i skolan, lågt ställda förväntningar på elever och brist på struktur i skolan till problemutveckling och asocialitet hos elever. Men det är inte bara samhällsfaktorerna som spelar en viktig roll utan även individens sociala nätverk. Attityder kring alkohol och droger i familjen och tillgängligheten till tobak och alkohol hemma är även viktiga riskfaktorer. Otydliga föräldraroller, familjekonflikter, låga förväntningar på barnen, skolprestationer och kamratrelationer är ytterligare faktorer som ökar risken för problembeteenden eller missbruk bland ungdomar. Individens individuella och personliga faktorer är även en viktig aspekt. Depression, aggressivitet som liten, misslyckandekänslor, isolering, bristande känsla av samhörighet, kontakt med missbrukande kamrater och en tidig alkoholdebut ökar riskerna för missbruk i vuxen ålder (Bergman, 2002). Något som Goldberg (2005) även konstaterar är att ungdomar som inte vuxit upp med båda sina biologiska föräldrar, fått lite uppmuntran av dem, varit bortskämda, haft kronisk fysisk och/eller psykisk sjukdom i familjen eller varit utsatta för fysiskt övergrepp är de som löper stor risk för problemutveckling.

Skyddsfaktorer minskar risker för ett ogynnsamt utfall och ökar risker om skyddsfaktorn saknas. Skyddsfaktorer kan vara av olika slag som t.ex. god fysisk hälsa, förmåga att förstå och komma överens med andra och problemlösningsförmåga. Tillsyn av föräldrar och en god föräldraomsorg är också en skyddsfaktor. Skolan har olika möjligheter att stärka ungdomars skyddsfaktorer. Detta genom att bland annat ha ett gott samarbete med lokalsamhället vilket innebär att man har ett samarbete med kommunen om policyfrågor som att krögare och affärer inte säljer alkohol eller tobak till minderåriga. Att även att ha ett samarbete med socialtjänsten och polis är viktigt för ett möjligt ingripande vid försäljning av narkotika eller svartsprit på gatorna. Det gäller även att kommunen har fritidsmiljöer med möjlighet till meningsfulla aktiviteter för ungdomarna. En viktig aspekt med skolan är att skolmiljön och

lärarna kan erbjuda en struktur och ordning i en annars rörig tillvaro. En god skolmiljö är en skyddsfaktor av alldeles särskild betydelse för unga som lever i riskutsatta miljöer (Bergman, 2002).

7. Metod

7.1 Val av metod/Avgränsningar

I arbetet har en kvalitativ metod i form av semistrukturerade intervjuer använts.

Semistrukturerade intervjuer innebär att man har specificerade frågor men man har även en viss frihet som kan ge möjligheter för mer fördjupade diskussioner. Med denna form av intervjuer får alltså vi som intervjuare en möjlighet att bland annat förtydliga svaren och gå in i en dialog med den som intervjuas samt få höra den intervjuades egna inställning. Med denna metod kan den tillfrågade även få en möjlighet att uttrycka sig med egna termer (Tim, 2001). Ännu en anledning till varför vi valde att arbeta med den kvalitativa metoden är för att vi inte är intresserade av att veta hur många personer det är som har en viss åsikt utan vårt intresse ligger i att undersöka egenskaperna hos det fenomen vi valt. Enligt Kvale (1997) är den kvalitativa forskningen känslig för människans situation samt en unikt känslig och kraftfull metod för att fånga erfarenheter och innebörder ur undersökningspersonernas vardagliga värld. I början av detta arbete diskuterade vi möjligheterna av att utöver intervjuerna med skolkuratorerna ha gruppintervjuer med ett antal elever på de olika skolorna. Men eftersom huvudsyftet med detta arbete är att ta reda på hur det drogpreventiva arbetet utförs ute på skolorna idag ansåg vi sedan att dessa gruppintervjuer inte hade någon relevans för uppsatsen.

7.2 Arbetsfördelning

Inför arbetet med denna uppsats har vi tillsammans diskuterat olika fenomen som finns inom det sociala arbetet. Maria föreslog idén om att undersöka hur det drogpreventiva arbetet såg ut på grundskolorna idag vilket även Tina tyckte var en intressant fråga. Uppsatsens syfte samt frågeställningar har vi tillsammans arbetat fram. Intervjuerna delade vi upp så att var och en intervjuade tre kuratorer var. Detta ansåg vi var smidigast då vi bor på olika orter. Eftersom vi delade upp intervjuerna sinsemellan transkriberade vi var och en de intervjuer vi utfört. Vi har varit lika delaktiga i kodningen av samtliga intervjuer samt i vårt sökande efter lämplig litteratur såsom böcker, artiklar och andra rapporter. Utöver detta har vi skrivit lika mycket

var på uppsatsen och vi har ständigt skickat arbetet mellan oss för att se till att båda kan stå för vad som skrivits.

7.3 Urval/tillvägagångssätt

För att kunna besvara våra frågeställningar beslutade vi att vårt urval skulle bestå av skolkuratorer. Vi har intervjuat sex kuratorer på sex olika skolor inom två kommuner. Fem av de sex medverkande kuratorerna är kvinnor. Valet av dessa skolor bestämdes slumpmässigt, däremot valdes kommunerna efter våra hemorter. För att få tag på skolkuratorerna ringde vi direkt till deras nummer som vi hittade på hemsidorna för de två kommunerna. Under telefonsamtalet förklarade vi syftet med denna undersökning och därefter fick kuratorerna bestämma om de ville ställa upp eller inte. Att få kuratorerna att ställa upp på våra intervjuer var inte ett problem för oss och det var endast en kurator som tackade nej pga. tidsbrist.

7.4 Metodens förtjänster och begränsningar

Med semistrukturerade intervjuer får man som förtjänst en djupare och mer ingående intervju eftersom man får möjligheten att ställa lämpliga följdfrågor. Detta skapar också en möjlighet till att arbeta mer förutsättningslöst då man kan vara mer flexibel med öppna frågor genom att låta intervjupersonerna svara fritt på dem än vad de skulle kunna göra om man hade ett strikt intervjuschema med slutna frågor att följa. Å andra sidan kan förtjänsterna, som de djupgående intervjuerna ger, begränsas genom exempelvis yttre attribut. Vi är inte mer än människor och vi påverkar varandra hela tiden genom att sända ut omedvetna signaler med hur vi ser ut, vårt kroppsspråk, hur vi betonar vissa ord, och inte minst påverkas intervjuerna av hur personkemin är och hur dagen hittills har varit för både intervjupersonerna och oss själva. Allt detta spelar in och avgör hur intervjuerna blir. En annan begränsning är att man med denna metod inte kan undersöka flertalet skolor i Sverige då det insamlade materialet skulle bli för omfattande än vad som ryms inom ramen för en C-uppsats.

7.5 Validitet/reliabilitet

Med validitet menar man att man har undersökt det man hade för avsikt att undersöka, och reliabilitet handlar om hur tillförlitlig undersökningen är (Kvale, 1997). Då vi har använt oss av bandspelare under intervjuerna med skolkuratorerna ökar tillförlitligheten av vårt arbete

eftersom vi ordagrant kan återge vad som sagts. Vi har även träffat fem av de sex personer som intervjuades och menar på att tillförlitligheten även då ökar eftersom vi fick en chans att känna av personkemin mellan oss och den vi intervjuade. Ibland kan ansiktsuttryck säga en annan sak än orden som sägs, men eftersom det är människor vi intervjuade och att man faktiskt kan ändra sina åsikter/svar och att deras arbetssätt kan ändras är det inte säkert att vi får samma svar igen om vi gör om undersökningen. Att vi inte kan undersöka hur alla skolor i Sverige arbetar gör också att reliabiliteten sviktar en aning. Vi kan inte heller svara för hur det ser ut för de andra professionerna på skolan som arbetar drogpreventivt eftersom vi i denna studie fokuserar på skolkuratorerna.

8. Datainsamling

8.1 Litteratur och forskning

För att kunna definiera vår undersökning samt få en samlad bild av hur kunskapsläget ser ut har vi inför vårt skrivande sökt efter litteratur och tidigare forskning som gjorts på samma område som vi valt att skriva om. Tidigare forskning har vi hittat genom att söka oss fram genom att använda söktjänsten ”SocINDEX”. Vi har även gjort artikelsökningar på ”ELIN@lund” samt litteratursökningar på ”LOVISA”. I våra sökningar har vi använt oss av sökord som *förebyggande arbete i skolor*, *drogförebyggande*, *drogpreventivt arbete*, *risk och skyddsfaktorer*, *systemteori*. I våra artikelsökningar översatte vi de flesta orden till engelska. Utöver dessa sökningar har vi även använt oss av ”Google.se” för att kunna söka oss fram till relevanta sidor för vår uppsats som bland annat, Statens folkhälsoinstitut, Skolverket samt Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. På dessa hemsidor har vi använt oss av utredningar och rapporter av olika slag.

8.2 Intervjuerna

För att få kontakt med skolor och personer som arbetande med det drogpreventiva arbetet ringde vi till olika högstadieskolor som fanns i de två valda kommunerna. Vi sökte intervjupersoner genom att medvetet rikta vår förfrågan till specifikt socionomerna i skolans värld, dvs. skolkuratorerna. Vi kom i kontakt med intervjupersonerna genom att söka upp deras direktnummer via skolornas hemsidor. Förutom att vårt urval baserades på att de arbetade som kuratorer styrdes vi också av ett visat intresse och tillgänglighet hos dem som

tillfrågades. I den inledande kontakten via telefonsamtal informerades intervjupersonerna om uppsatsens syfte och de fick även en inblick i vilka frågor som skulle ställas under intervjun. Under telefonsamtalet förklarades även att intervjun förväntades ta ca 40 till 60 minuter, att en bandspelare skulle användas samt att de garanterades anonymitet. Något brev om intervjupersonernas samtycke skickades inte ut, däremot fick vi detta samtycke under första telefonsamtalet och som vi därefter även fick bekräftat vid mötet.

Resultatet och analysen av detta bygger på intervjuer av sex skolkuratorer på sex olika skolor inom två olika kommuner. Alltså tre skolkuratorer i var kommun. Vi benämner de olika intervjupersonerna utifrån numrering på skolorna:

Skola 1: På skola 1 har skolkuratoren endast arbetat i åtta månaders tid och detta på en liten skola i Skåne. Skolkuratoren har dock arbetat med samma yrke på en annan skola tidigare. Det finns ingen vetskap om denna skolkurator arbetat drogpreventivt i sitt tidigare arbete.

Skola 2: På skola två har kuratorn arbetat i tre år och detta på en liten skola. Kuratorn har erfarenheter av arbete med droger och ungdomar från tidigare arbete på ungdomshem.

Skola 3: På ännu en liten skola i Skåne har kurator på skola tre arbetat under tio års tid. Kuratorn har tidigare arbetat med vuxna missbrukare och även som behandlingspedagog.

Skola 4: Kuratorn på skola fyra arbetar på en liten skola. Kuratorn har tidigare erfarenheter av arbete med vuxna missbrukare. Det finns ingen vetskap om hur länge kuratorn har arbetat där.

Skola 5: Kuratorn på skola fem arbetar på en mellanstor skola och har haft detta yrke under tio års tid. Det finns ingen vetskap om skolkuratoren har tidigare erfarenheter av drogpreventivt arbete.

Skola 6: Kuratorn på skola sex arbetar på en mellanstor skola och har tidigare arbetat som fältsekreterare och har därigenom en viss erfarenhet av drogpreventivt arbete. Det finns ingen vetskap om hur länge kuratorn har arbetat på denna skola.

8.3 Analys av empirin

För att uppfylla vårt syfte med uppsatsen dvs. att undersöka och analysera sex stycken grundskolors drogpreventiva arbete kommer vi i följande kapitel att redovisa och analysera den med hjälp av den teoretiska utgångspunkten vi valt för ämnet. För att stödja och underbygga vår empiri tar vi hjälp av tidigare forskning, vetenskapliga artiklar, samt annan relevant litteratur. För att få en djupare förståelse för det empiriska materialet har vi valt att koda intervjuerna. Kodning innebär att man schematiskt strukturerar upp det material man har till sitt förfogande och bryter ner det i en mängd delar. Koderna man skapar är som rubriker, och under varje rubrik samlas material. Det koncentrerar och strukturerar upp det empiriska materialet (Aspers, 2007).

8.4 Etiska överväganden

Inför denna uppsats har vi tagit ställning till en del etiska överväganden. Vi har i vårt arbete valt att inte nämna vilka skolor intervjuerna utförts på. Vi kommer inte heller nämna vilka kommuner vi besökt och inte heller namnen på intervjupersonerna. Det finns flera anledningar till att vi valt denna anonymisering. De intervjuade skolkuratorerna måste bli garanterade anonymitet för att fritt kunna uttrycka sina egna åsikter och upplevelser, vilket ligger i vårt intresse för undersökningen. Även skolorna måste förbli anonyma då det oftast bara är en anställd kurator per skola och att det därför är relativt enkelt att spåra upp genom att veta namnet på skolan och kommunen de arbetar i. Inför varje intervju har vi även försäkrat oss om att vi har tillåtelse att spela in det som sägs. Aspers (2007) skriver om att forskaren måste se till att hålla saker hemliga om hon fått kunskap om dem i förtroende. Forskaren bör inte heller lämna ut folk i fältet även om de begår handlingar som forskaren i egenskap av privatperson inte gillar.

9. Analys

Vi kommer att redovisa vårt resultat utifrån följande rubriker; *Skolans ansvar, uppdrag och kompetens, Preventivt arbete på primärnivå, Preventivt arbete på sekundärnivå samt Evidensbaserade metoder*. Detta för att analysera och utvärdera de frågor vi har tagit upp i den semistrukturerade intervjun och besvara uppsatsens syfte och frågeställning.

9.1 Skolans ansvar, uppdrag och kompetens

På tre av de sex intervjuade skolorna är det rektorn som tillsammans med övrig personal arbetar drogpreventivt och planerar och beslutar hur det drogpreventiva arbetet ska utföras, medan det för den andra hälften är upp till var och en på skolan att själva bestämma hur man vill arbeta med dessa frågor. Skolkurator på Skola 3 uttrycker otydligheten kring ansvaret så här:

Finns ingen som bestämmer det. Det är upp till var och en. Det är som jag säger att ibland känner man sig ensam i det här, just kring drogerna. Jobbar man på en högstadieskola, alla är sig själv närmast. SO-lärarna håller hårt på sina lektioner (Kurator, Skola 3).

Samtliga skolkuratorer vi intervjuat informerar oss om att det är lärarna som bär det största ansvaret för det drogpreventiva arbetet på skolan, då information kring droger kontinuerligt ska integreras i undervisningen. Lärarna däremot känner sig tveksamma till sitt uppdrag och lämnar över ansvaret till skolkuratorerna när de känner sig otillräckliga (Persson & Svensson, 2005).

På frågan om skolorna följer en handlingsplan för det drogpreventiva arbetet, svarar Skola 1 att de inte vet om de gör det eller inte, medan Skola 3 säger sig använda en äldre sådan. Skolkurator på Skola 2 konstaterar dock att de ingen har men uttryckte en viss tveksamhet;

Det har jag faktiskt ingen aning om. Jag är tveksam till det. Alltså drogpolicy har vi ju precis som vi har om likabehandlande. Alltså vi har ju alla de här, om mobbningenkäter och gud vet allt (Kurator, Skola 2).

När vi sen förtydligar vår fråga ytterligare för att få ett klart svar, ger skolkuratoren oss ett definitivt nej. Resterande skolor, dvs. Skola 4, Skola 5 och Skola 6, arbetar efter en gemensam handlingsplan som gäller för hela staden:

Yes, det har vi. Gemensam för hela kunskapsstaden. Som ser ut så här. Så att det är ingenting, ja du får titta själv. Det är som sagt inget som skolan väljer hur den ska se ut eller så, utan den gäller för samtliga grundskolor och gymnasieskolor. Så den kommer centralt ifrån. Sen tror jag att själva hur

man lägger upp undervisningen och så, det utformar nog varje skola lokalt, så att säga. Men drogplanen är den här (Kurator, Skola 5).

Endast en av de tillfrågade skolorna, Skola 3, utvärderar sitt drogpreventiva arbete och detta genom att fråga eleverna om deras åsikter gällande drogundervisningen. Övriga skolor utvärderar helt enkelt inte sitt arbete, eller så har de ingen vetskap om de gör det eller inte. Kuratorn på Skola 4 tror att avsaknaden av utvärdering beror på att det inte finns en specifikt utsedd person på skolan som ansvarar för det drogpreventiva arbetet, och att det skulle se annorlunda ut om det fanns det. Samtidigt anser hon att en förändring i detta skulle vara svårt att genomföra med tanke på att skolan har många andra ansvarsområden och att det inte finns tillräckligt med personal för det. Kurator på Skola 2 anser också att problemet ligger i att det inte finns en ansvarig person och säger;

Nej. Det har vi ju inte gjort, därför vi har ju inte haft någon riktig linje. Där är ingen som håller i det här (Kurator, skola 2).

Dessa påståenden styrks av en rapport från Folkhälsoinstitutet (2002) där det redovisas att skolorna har bristfälliga resurser när det gäller både kunskapsförmedling och stimulans i arbetet med ANTD- undervisningen. Det konstateras även att ANTD - undervisningen på skolorna saknar struktur och tydliga mål och att undervisningen grundar sig på de eldsjälar som finns på skolan, vilket gör att undervisningen påverkas av personalsituationen. Samtliga sex skolkuratorer upplever att det inte finns tillräckligt med utrymme för att bedriva ett gott drogpreventivt arbete och att de skulle vilja göra mer;

Ja, det är ju min ständiga önskan att jag skulle kunna göra mycket mer och kunna driva fler frågor ute på skolorna. Att man skulle följa upp sånt här och att man var mycket mer delaktig i allt det som kallas för ämnesövergripande frågor (Kurator, Skola 6.)

Två av de sex intervjuade, Skola 4 och Skola 6, upplevde också att de saknade en dialog om vad drogpreventivt arbete egentligen är och hur det bör utformas, eftersom staden de är verksam i har en gemensam handlingsplan. Enligt Ohlsson & Swärd (1994) är begreppet prevention så brett att det egentligen kan innefatta i stort sett allt arbete som bedrivs, vilket då skulle innebära att begreppet i själva verket är innehållslöst;

... den diskussionen tycker jag saknas här i staden. Vad är drogförebyggande arbete? Och där tycker jag det är viktigt som du sa, och som jag aldrig själv hade tänkt på, hur ser eleverna på det? Vad skulle dem vilja ha om de hade fått bestämma? För dem vet ju mycket mer än vad vi tror, mycket mer än många av oss också. De kan veta andra grejer än vad vi vuxna gör (Kurator, Skola 4).

Det beror ju på vad man menar med drogförebyggande. För om man tänker att det är det här med att stärka barns självkänsla och våga säga nej till saker och vem man själv är och vad man står för så är det ju all personal som träffar barn, som jobbar för det liksom. Sen om man tänker mer riktat, drogutbildning, då är ju det ämnesövergripande så det är många ämnen som innehåller drog, vad ska man säga, drogrelaterad undervisning eller vad man ska kalla det för (Kurator, Skola 6).

Enligt Lpo94 *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet* är det rektorns ansvar som chef för lärarna och övrig personal att skolan ska nå de nationella målen. Det är rektorns ansvar att en lokal arbetsplan upprättas samt att skolans resultat följs upp och utvärderas i förhållande till de nationella målen. Rektorn har därmed ett särskilt ansvar för bland annat att ämnesövergripande kunskapsområden integreras i undervisningen i olika ämnen så som tobak, alkohol och andra droger. Det finns ett dilemma kring hur detta ansvar sedan delegeras vidare till skolpersonalen då direktiven är otydliga (Persson & Svensson, 2005), men en studie av hur denna ansvarsfördelning ser ut visade att sjuksköterskan och skolkuratoren ges störst ansvar. Därefter rangordnas fritidsgårdspersonal, rektor, klassföreståndare och lärare. Ansvaret tilldelas alltså de yrkesgrupper som inte ingår i den pedagogiska strukturen. Men definitionen av ansvarsfördelningen innebär två aspekter, dels i det löpande arbetet på den primära nivån och på den sekundära nivån om något inträffar (ibid.). Eftersom det inte finns någon reglering av ANTD-undervisningen i Läroplanen, utöver att det är rektorn som huvudansvarig för det, har istället Skolverket utformat tio kriterier för vad en ANTD-undervisning ska bestå av för att vara av god kvalitet (Persson & Svensson, 2005). På frågan om de intervjuade följer Skolverkets rekommendationer i deras drogpreventiva arbete är det ingen av dem som känner till vad rekommendationerna innehåller. Efter att intervjuaren nämner några av skolverkets rekommendationer för kurator på Skola 3, ställer sig den intervjuade kritisk till dessa eftersom hon anser att skolverket uttalar sig om vilket arbete skolorna ska utföra men inte hur de ska göra det, och att det därför blir otroligt svårt för dem att utföra arbetet;

De säger vad vi ska göra men inte på vilket sätt. Det är nog lite det att man famlar i mörkret ibland (Kurator, Skola 3) .

Ett ständigt återkommande problem för skolorna, som de själva uttrycker, är att det finns en brist på resurser vilket försvårar deras möjligheter att arbeta mer med dessa frågor. De uttrycker även att bristen på resurser hindrar förmågan att ha ett kontinuerligt arbete. Kriteriet om att det bör finnas en samverkan med andra instanser uppfylls då de samverkar med t.ex. socialtjänsten och inte minst med föräldrarna genom ÖPP. Enligt Skolverkets granskning (1999) av hur skolor använder sig av dessa rekommendationer, lever de relativt väl upp till dessa men att det finns brister i målsättningar, kompetensutveckling, elevmedverkan och samverkan med andra organisationer. Skolverkets rekommendation om elevmedverkan uppfylls möjligtvis indirekt genom *Livskunskapen* som är ett skolämne där det ges utrymme till att diskutera livet och utveckla elevernas självkänsla (Mangrulkar, Whitman & Posner, 2001). Det kan också uppfyllas genom temadagar då man just behandlar frågor kring droger och alkohol, men hur det ser ut i praktiken och hur pass delaktiga eleverna är där, kan vi inte svara på då de skolkuratorer vi intervjuade själva inte var delaktiga i varken *Livskunskapen* eller eventuella temadagar.

Tre av de sex intervjuade kuratorerna har tidigare erfarenheter av arbete med droger. Dock inte i ett förebyggande syfte utan mer med missbruksbehandling för vuxna, ungdomar eller inom andra ungdomsenheter. Alla sex skolorna anser att det behövs mer vidareutbildning inom det drogpreventiva arbetet och efterfrågar fördjupade kunskaper i hur man arbetar preventivt, och vad som egentligen anses som preventivt. De vill lära sig mer om olika drogers påverkan, vilka riskbeteenden man ska leta efter hos eleverna samt hur man på bästa sätt kan arbeta för att nå ut till dem. Enligt Lilja & Larsson (2003) förändras drogerna med tiden och även ungdomarnas konsumtion, vilket kan göra det svårt för skolpersonalen att hålla sig uppdaterade. Detta styrker skolverkets granskning (1999) av skolpersonalens kunskaper om nya droger är det bristen av kompetensutveckling inom området de senaste åren som har gjort att personalens kunskaper inte är tillräckliga. Kurator på Skola 2 anser att all skolpersonal behöver extra utbildning inom detta område och säger så här;

Jag tycker alla vuxna på skolan borde få det. Därför idag handlar det inte bara om att röka cannabis och dricka alkohol för det är så mycket annat också (Kurator, Skola 2).

Kurator på skola 4 uttrycker också sin oro för hur snabbt nya droger kommer in på ”marknaden” och att skolan inte hänger med i sitt preventiva arbete;

... och nu är jag inte så orolig för alkohol längre, utan det är mycket mer det här med att de håller på att beställa på nätet. Allt möjligt skit. Det är så lätt så ja... Sen så blir det narkotikaklassat då och sen så byter dem någon liten molekyl och sen så är det ute igen, så håller dem på. Det finns ju svampar, spice och tabletter. Det dem beställer på nätet och tabletter gör mig mer orolig det, och så blandar de det (Kurator, Skola 4).

Trots att alla skolorna ser vikten av vidareutbildning är det endast en av sex skolor som fått möjlighet att ta del av föreläsningar inom det drogpreventiva arbetet och då har dessa föreläsningar varit utan kostnad. En del av de andra intervjuade talar om brist på pengar, resurser och annat som kommit emellan och att det därför inte blivit av.

Hälften av de intervjuade skolorna vill ha mer tid för det drogpreventiva arbetet. De vill ha mer tid för att kunna arbeta med eleverna med diskussioner och för att kunna få en chans att vägleda dem och lära dem att göra kloka val. De vill satsa mer på det drogpreventiva arbetet, att det ska lyftas upp mer i läroplanen och att det ska finnas en kontinuitet. De vill alla få vägledning i hur det preventiva arbetet ska utföras. Att uppdatera arbetet samt få vägen visad för vilka metoder som ska användas. Samtidigt brottas skolorna ständigt med resurser och brist på utbildning. Kurator på Skola 2 menar på att det finns många andra frågor som man också ska arbeta med i skolorna som tar plats och som är minst lika viktiga som t.ex. mobbning och att genomsnittsbetygen sjunker;

Alltså jag vill ju jobba mer med de här grejerna därför jag vet ju att det förekommer jättemycket. Men tyvärr är det ju såhär att man prioriterar inte det. Man tittar på hela skolhälsovården och så prioriterar man inte oss då (Kurator, Skola 2).

9.2 Preventivt arbete på primärnivå

Det drogpreventiva arbetet som rektorn tillsammans med övrig personal bedriver i sin helhet på skolan är på en primär nivå (Persson & Svensson, 2005), d.v.s. att de riktar allmänt preventiva insatser till ospecifika grupper i syfte att förhindra problem. Detta gör man genom att bland annat arbeta med beteendeförändringar, att man har ett fokus på unga åldrar och att insatserna ska pågå under en längre tid (Lagerberg & Sundelin, 2000). Det preventiva arbetet som skolan utför är en skyddsfaktor då de försöker skapa en god skolmiljö med ordning och struktur (Bergman, 2002). När vi frågar skolkuratorerna om i vilka årskurser skolorna inleder sin drogundervisning får vi varierande svar. Mer än hälften av skolorna börjar med drogundervisningen redan i sjunde klass medan en del av dem börjar så sent som i åttonde och nionde klass;

Framför allt i nian. Sen kan det väl vara lite pö om pö så att säga, som att NO-lärare kör mer fakta biten och sen är det möjligt att det tas nåt i åttan. Men framför allt så brukar man ha det som ett tema på våren i nian (Kurator, Skola 5).

Skolverkets studie (1999) styrker detta resultat och menar på att skolorna är för sent ute då ungdomars drogdebut sker i 14-16 års ålder enligt CAN (2009) och när de då får informationen har de redan hunnit prova. Denna information som ungdomarna får ställs mot deras egna erfarenheter och det som de hört av kamraterna (Persson & Svensson 2005). För att ett drogpreventivt arbete ska ge önskade resultat bör bl.a. fokus ligga på unga åldrar och insatserna bör vara återkommande under lång tid (Lagerberg & Sundelin, 2000).

Vi var också intresserade av att få reda på om skolorna hade olika arbetssätt när de informerade/undervisade eleverna om alkohol jämfört med narkotika. Den främsta anledningen till vårt intresse är att alkoholanvändandet bland niondeklassare har minskat medan narkotikaanvändandet å andra sidan har ökat, enligt CAN:s rapport från 2009. Resultatet vi fick är att tre av sex av de intervjuade skolorna inte anser att det finns någon skillnad i hur de arbetar med alkohol och narkotikainformation, medan resten arbetar olika. Kurator på Skola 5 resonerar så här kring skillnaden mellan alkohol och andra droger i undervisningen;

... Jag tänker att det är samma. Det är mycket med attityden kring det och jag tänker att det inte spelar roll. Man kan ju börja med alkohol och cigaretter och det är ju samma. Någonstans måste du ju börja med dig själv och vilken attityd du har till det. Så att jag tror inte drogen i sig spelar roll egentligen (Kurator, Skola 5).

Skola 2 och Skola 3 anser att det finns en skillnad och uppgav att de arbetar med större betoning på alkohol för de yngre eleverna. Detta gör dem antingen för att de inte tror att droger är något som är aktuellt i deras ålder, eller för att de anser att alkohol är en inkörsport till andra droger. Kurator på Skola, 4 pratar om betydelsen av hur deras egna erfarenheter styr drogundervisningen;

Jag tror det är jättestor skillnad på hur man arbetar på skolorna och på oss skolkuratorer, och vilken ålder vi är och när vi har läst innan och var vi har jobbat innan, och hur man har haft det själv kanske, vad man har haft för erfarenheter. Det ser mycket olika ut (Kurator, Skola 4).

Alla sex intervjuade nämner utifrån sina egna åsikter att de tycker att det är svårt att veta hur de ska handskas med drogundervisningen. De är osäkra på om de borde vara mer restriktiva med undervisningen eller inte, om de t.ex. ska använda sig av f d missbrukare som gästföreläsare eller om det rent av ger motsatt effekt istället. Enligt Goldberg (2005) har användandet av f d missbrukare ingen eller en väldigt liten effekt på den konsumtion som är problematisk, och att denna metod snarare lockar de ungdomar som har självdestruktiva drag till att använda droger vilket ökar riskerna för att ett missbruk ska utvecklas. Alla intervjuade påpekar hur svårt det är att veta om just det sättet de arbetar efter är ett bra tillvägagångssätt eller inte eftersom forskningen inom detta ämne är otillräcklig. Alla skolor som vi intervjuade använder sig av temadagar/hälsodagar i sitt preventiva arbete. I programmet för temadagen/hälsodagen använder de sig av liknande metoder som Lilja et al. (2004) tar upp i sin rapport, de använder sig bl.a. av föreläsningar om droger där de kan berätta om droger och dess positiva samt negativa effekter. De använder sig även av filmer och värderingsövningar. Däremot är det få skolor som använder sig av gästföreläsare i form av före detta missbrukare. Vissa skolor påtalar att de visat sig ge felaktiga resultat genom att det kan ses som förskönande och att man genom gästföreläsaren sänder ett felaktigt budskap till eleverna;

... Ser man tillbaka i tiden så gjorde man ju ofta det här att det var lite skrämselfpropaganda och så. Man visade otäcka bilder på, vad det nu kunde vara, hur man blir när man är narkotikapåverkad och A-lagarna, och då tyckte man det här att man använde lite avskräckande exempel och det har ju inte visat sig minskat. [...] hade man ibland det här att man bjöd hit före detta missbrukare och så som jobbat i olika organisationer, för att just berätta hur ett liv som missbrukare kan vara och hur farligt det är. 'Men nu står jag här' och så här. Men det har ju inte heller visats sig ha någon effekt, utan snarare kanske tvärtom. Som att det imponerar lite sådär, och 'han klarade sig ju' (Kurator, Skola 5).

Kurator på Skola 3 har dock en positiv inställning till att bjuda in före detta missbrukare som föreläsare för eleverna och tycker att det blir mer verkligt för dem. Dessutom blir det inte en föreläsning med "pekpinne";

De föreläsarna som vi har haft, de kan jag säga har varit kanon. Det är ju som föreläsarna säger, att det är ju ingen pekpinneföreläsning. Det är inte bara farligt, utan det är ju självklart att det är något positivt. Så är det i början såklart säger dem, annars gör man ju inte det. Man dricker ju inte mögelsaft (Kurator, Skola 3).

I *Nationella kvalitetsgranskningar 1999*, (2000) skriver Bremberg att undervisningen i skolan måste innehålla diskussioner om de upplevda fördelarna som alkohol och narkotika kan ge för att vara trovärdig. Sedan ska de positiva fördelarna vägas mot de nackdelar som uppstår på både kort och lång sikt. Förutom de tema- och hälsodagar ingår drogundervisningen i vissa skolämnen som t.ex. NO, naturorientering, där eleverna får information om de olika droger som finns och där de själva får skriva olika arbeten om dem. Drogundervisningen kan även ingå i skolämnet SO, samhällsorientering, där eleverna får lära sig en del om etik och moral. En del av de skolor som vi intervjuade har även *Livsviktigt* (även kallat *Livskunskap*) som ingår i elevernas valbara skolämnen, de får alltså själva välja om de vill ta del av detta skolämne eller inte. I *Livsviktigt* pratar man om viktiga ämnen som sex och samlevnad, relationer, droger och alkohol. Syftet är att öka deras självkänsla genom att ge dem verktyg för hur de ska tänka, istället för vad de ska tänka (Mangrulkar, Whitman & Posner, 2001). *Livsviktigt* är en möjlig plattform för eleverna att påverka och vara delaktiga. Detta är i sig en skyddsfaktor eftersom eleverna här kan känna en samhörighet till andra (Bergman, 2002).

... Eleverna kan välja det på elevens val. Tjej- och killgrupp, det heter Livsviktigt. Vi tar upp frågor som är typiskt ungdomskultur. Sex och samlevnad står ju högst upp på vad de är intresserade av, relationer, kärlek, droger, alkohol, alla sådana. Då visar vi kanske filmer som är gjorda av ungdomar. Något som är uppskattat är ju den filmen Key West. Sen har jag någon film som också är spelad av ungdomar som heter Love Buggie. Både lite kärlek, alkohol, gruppsyck, den biten (Kurator, Skola 3).

Förutom den undervisning som eleverna på de olika grundskolorna får, anser alla sex skolor att bra relationer och en öppen kommunikation mellan elever, föräldrar och skolpersonal är av stor vikt. Kurator på Skola 2 poängterar betydelsen av att ha vuxna ute i korridorerna bland eleverna. Det ger möjligheter att komma dem närmre och på så sätt öka chanserna att uppmärksamma eventuella riskbeteenden och genom det verka som en skyddsfaktor (Bergman, 2002). Det är också viktigt för att eleverna ska kunna känna att de kan vända sig till skolpersonalen med viktiga frågor;

När det är många vuxna ute i korridorerna så får vi ju jättemycket information, utan att de egentligen begriper att de ger oss informationen (Kurator, Skola 2).

Bergman (2002) lyfter i *"förebyggandets konst"* betydelsen av föräldrarna. Här poängterar man att föräldrarna är barnens första lärare och att motivationen för att lära växer ur kontakten med viktiga vuxna. Har man föräldrarnas förtroende fungerar barnen och tonåringarna bättre i skolmiljön. Skolan är den verksamhet som möter flest barn under en lång period av deras liv. Detta gör att skolan blir en stor skyddsfaktor och har unik möjlighet att identifiera och fånga upp barn som befinner sig i en riskzon (ibid.). Ansvar för detta ligger framför allt på lärarna på skolan som får stöd av elevvårdspersonalen där bland annat skolkuratoren, skolsköterskan och skolpsykologen ingår.

Alla intervjuade kuratorer tror att de på något sätt når ut med budskapet till många av sina elever och att det finns en påverkan. Däremot har inga av de intervjuade skolorna någon form av elevmedverkan när det gäller drogundervisningen. En del av skolorna anser att det är personalens ansvar att utforma undervisningen, medan andra nämner att det kanske hade kunnat finnas en sorts elevmedverkan genom elevrådet på skolan, men att frågan inte har tagits upp. Vissa skolor har tidigare inte tänkt på att en elevmedverkan hade kunnat finnas

inom drogundervisningen men anser att det hade kunnat vara en bra idé för att på ett bättre sätt få med eleverna och nå ut till andra. På frågan om det fanns en elevmedverkan i det drogpreventiva arbetet svarade Skola 4 följande;

Inte vad jag vet, fast det var faktiskt en intressant idé. För det har jag inte ens tänkt på själv. Det ska jag komma ihåg, det var jättebra ju! (Kurator, Skola 4).

Narkotikakommissionen, vars uppdrag är att utvärdera samhällets narkotikapolitiska insatser, anser att en av de bästa resurserna mot droger är ungdomarna själva, då de lyssnar på varandra. Ungdomarna måste engagera sig mer och få mer inflytande i det narkotikapreventiva arbetet, samt få vuxenvärldens stöd, för att kunna skapa en starkare opinion mot droger bland ungdomar och motverka det som verkar för en ökad droganvändning (SOU:2000:126). Detta är även något som styrks av Lilja & Larsson (2003) som skriver om betydelsen av ungdomsgrupper. Grupptricket är en orsak till att ungdomar börjar använda alkohol och droger. Och han menar att man kan arbeta med kamratstödarna i sitt preventiva arbete. Arbetet med kamratstödarna går ut på att ungdomar i samma ålder och samhällskontext som målgruppen arbetar för att förmedla hälsosamma normer och som man nå ut till målgruppen som föräldrarna och andra vuxna inte kan (United Nations, 2003).

Alltså man kan ju komma ihåg själv hur man var när man gick i skolan och de stod där och malde. Inte lyssnade vi på det. Därför måste man möta dem på ett annat sätt ju. Och det är som jag brukar säga, att försöka få dem att göra så kloka val som möjligt. För det är dem som gör sina val. Sen är det vi som är vuxna och förälder som jag brukar säga, vi är ju sådana som blåslampan. Vi flåsar dem i nacken, men det ingår i föräldrarollen och de får tycka vad de vill om det (Kurator, Skola 2).

9.3 Preventivt arbete på sekundärnivå

Det arbete som bedrivs med riskgrupper eller de elever som redan har ett drogbruk kallas, enligt Lagerberg & Sundelin (2000), för sekundär prevention. Ett preventivt arbete går bland annat ut på att involvera föräldrar och andra relevanta aktörer i närsamhället (ibid.). Alla intervjuade skolor samverkar med andra instanser såsom socialtjänsten och polisen och alla ser vikten av att ha ett gott samarbete med elevernas föräldrar. Alla förklarar att de anmäler till

socialtjänsten om de misstänker att en elev far illa på något sätt och att föräldrarna därmed kontaktas. Detsamma gäller om skolan måste kontakta polisen gällande någon elev. En del skolor använder även polisen som hjälpmedel för att förmedla olika budskap. Då brukar de med jämna mellanrum åka ut till skolorna för att prata med eleverna om ämnen som t.ex. kriminalitet, droger och våld. Genom att skolan har ett gott samarbete med lokalsamhället kan skolan styrka ungdomarnas skyddsfaktorer (Bergman, 2002). Bergman (2002) skriver att samverkan med det omgivande samhället är ovanligt när det gäller planeringen och upplägget av ANTD-undervisningen och när det handlar om att formulera handlingsplaner. Däremot finns det vid många skolor formella samarbetsgrupper där t.ex. skola, socialtjänst, föreningsliv och polis ingår. Där diskuterar de inte drogundervisningen men kan komma in på undervisningens förutsättningar genom att förmedla kunskap om förekomsten av droger och om andra situationer som ungdomar kan hamna i. Föräldrarna är oftast ovetande om hur mycket drogundervisning eleverna får och hur den ser ut, men nästan alla anser att denna undervisning är viktig. Ett gott samarbete med föräldrarna leder till att skolprestationerna och skolklimatet förbättras. Det blir lättare att skapa ett socialt nätverk genom att tryggheten i bostadsområdena ökar. Samarbetet bland de vuxna kan leda till mer tankeutbyte och normbildning kring alkohol och narkotika, men också kring andra frågor som rör ungdomarnas lärande och hälsa (ibid.).

I skollagen kap. 1:2 står det om de allmänna föreskrifterna i utbildningen för barn och unga;

Skolan ska på socialtjänstens initiativ samarbeta med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs när det gäller barn som far illa eller riskerar att fara illa (Skollagen kap. 1:2).

Enligt socialtjänstlagen kap 14:1 skall myndigheter vars verksamhet rör barn och ungdom, samt yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och unga anmäla till socialtjänsten om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialtjänsten behöver ingripa till ett barns skydd. Vi frågade intervjupersonerna om deras benägenhet att anmäla till socialtjänsten om det kommit till deras kännedom om att en elev har provat på alkohol eller narkotika, uppstår ett dilemma om hur de ska gå tillväga. Skola 4 beskriver svårigheten i att veta när man borde anmäla eller inte när en elev säger att de endast har testat droger en gång;

Man ska ju anmäla om det är missbruk och så, men så klart, om det kommer in någon här som berättar att de varit ute och druckit i helgen eller så. Så kan man ju prata lite om det och då hör man ju om de har smakat lite eller om de blivit medvetlösa. Och skulle det hända igen, då blir man ju orolig så klart. Och sen är det ju samma sak för de röker ju på här rätt så bra, det vet man för det har stått i tidningen och så. Och är det någon som kommer in och berättar att de testat och rökt på, det är kanske sin sak och då kan man prata om det. Men om de kommer tillbaka och säger att de gjort det igen eller så, så är det klart att man måste anmäla det vidare. Det har vi som skyldighet att göra (Kurator, Skola 4).

Kuratorn på Skola 3 berättar om svårigheten med att försöka hjälpa de elever som har stött på konsekvenser på grund av droger men som har föräldrar som inte vill se vad deras barn gör och därför inte vill samarbeta.

Jag har ju haft elever som nästan omedelbart blivit omhändertagna och skickas på behandlingshem, och samtidigt har jag elever som går ut och år in och det händer ingenting. Och det kan bero på så många olika saker, det kan vara föräldrarna som inte ser, vill inte se och hjälper inte till, för det handlar nog mycket om att föräldrarna också måste se och vilja ha förändring. Och inte bara köper en ungdom som säger att det bara hände en gång (Kurator, Skola 3).

På frågan om hur skolorna arbetar med de elever som redan har ett bruk svarar två av sex skolor, nämligen Skola 1 och Skola 2, att de inte vet eftersom det problemet aldrig har uppkommit under deras tid på skolan. Skola 4 och Skola 5 svarar att deras rutin vid misstanke om bruk alltid är att först försöka prata med den berörda eleven och kontakta föräldrarna. Därefter tas beslut om en anmälning av ärendet ska göras till socialtjänsten eller inte. Beslutet tas beroende på omständigheter, som t.ex. om situationen tas på allvar eller inte. Eller om eleven själv söker hjälp. Resterande två skolor anmäler alltid till socialtjänsten även om det kommit till skolans vetskap att eleven endast har provat droger en gång. Majoriteten av de intervjuade lyfter fram svårigheten av att veta när man ska anmäla eller inte. Om man ska anmäla vid misstanke om ett aktuellt missbruk eller redan när eleven har testat på för första gången. Kurator på Skola 4 förklarar att skolpersonalen där har kommit överens om ett arbetssätt;

Man ska anmäla till socialtjänsten. Narkotika är narkotika, även om det ”bara” är lite hasch eller gräs eller så. Men det kan se lite olika ut. Vi är jätte olika i gruppen och jag och mina kolleger har diskuterat det här med bruk och missbruk och vi är överens. Vi gör som så att är det någon som kommer en gång och vill prata om att de testat och rökt på lite i helgen, då kan man prata om det och det kan man göra på ett bra sätt. Verkligen prata om det. Men skulle de komma igen och säga att de gjort det igen eller provat andra saker, då anmäler vi (Kurator, Skola 4).

Vanligt är att skolpersonalen på Skola 4 och Skola 5 istället väljer att göra det som framgår av ovanstående citat, nämligen att först ha ett genomgående samtal med de elever som träder fram med att de har testat på droger istället för att direkt kontakta socialtjänsten. Samtidigt gör skolpersonalen det klart för eleven att en anmälan kommer att göras om man får vetskapen om att användande av droger har upprepats. Skola 5 sammanställer en elevvårdskonferens med eleven ifråga och dess föräldrar. Där skapar man ett åtgärdsprogram i samband med att de kontaktar socialtjänsten samt erbjuder drogtester. Detta arbete är ett sekundärpreventivt arbete eftersom det syftar till att hjälpa en definierad riskgrupp eller individer som är på väg att få problem (Lagerberg & Sundelin, 2000). Skolan är en stor skyddsfaktor för de elever som befinner sig i riskzonen och som uppvisar tecken på riskbeteenden. Skolans viktigaste roll är att skapa en trygg och strukturerad miljö för eleverna och klimatet på skolan ska vara berikande och utvecklande. En av de viktigaste skyddsfaktorerna för elever med riskbeteenden är relationen de har till skolan, och om eleven känner sig uppskattad, sedd och meningsfull ökar också skyddet för problemutveckling (Bergman, 2002). Elgán & Leifman (2010) menar att om skolan har en policy för hur de ska hjälpa elever som uppvisar riskbeteenden så ökar uppmärksamheten kring problemen. Vidare poängterar de att om skolpersonalen har haft vidareutbildning i hur man arbetar drogpreventivt, så hade chanserna för att kunna upptäcka riskbeteenden hos elever ökat.

9.4 Evidensbaserade metoder

Det kostar att driva ett drogpreventivt arbete och det tar tid innan resultaten syns (Narkotikakommissionen, 2000). Intervjupersonerna talar om hur svårt det är att hitta en metod som är godkänd eftersom det är så mycket som finns att använda samtidigt som det är många metoder som inte anses vara evidensbaserade efter ett tag. En del av skolorna vill ha hjälp och guidning av drogsamordnaren som arbetar inom kommunen. De har en förväntan om att det är drogsamordnaren som ska visa vägen för det drogpreventiva arbetet och vilka metoder som ska användas, men så är inte fallet idag. Sundell & Forster (2005) menar att

även om preventionsprogram är effektiva så är storleken på effekterna begränsade. Det finns ingen mirakelmedicin mot problem utan det handlar mer om att välja insatsen som minskar risken för problem och att man ska ha realistiska förväntningar. Forskning visar på att det som tydligast kännetecknar effektiva preventionsprogram är insatserna som riktas mot risk- och skyddsfaktorer. Att undervisning om kunskaper kombineras med social träning och att syftet är att påverka flera av ungdomarnas miljöer såsom skola och föräldrar (ibid).

Alla sex skolor är alltså medvetna om evidensbaserade metoders betydelse för det drogpreventiva arbetet och eftersöker mer svar från forskningen. Alla förutom en skola känner till den evidensbaserade metoden ÖPP (Örebro Preventionsprogram), som riktar sig till föräldrarna. Forskningen har visat att det finns ett samband mellan föräldrarnas inställning till alkohol och deras barns alkoholvanor. Denna metod har visat sig vara effektiv då man har lyckats stärka föräldrarnas attityder och därmed minskat på barnens alkoholanvändande (Stattin m.fl., 2008). Tre av sex skolor använder sig därför av ÖPP och de känner sig bekväma och säkra på att de gör ett bra arbete med denna metod pga. vetenskapen om att den faktiskt är evidensbaserad. Vi vet också att denna metod inte kostar lika mycket som andra metoder och att det inte heller krävs någon specialisering på området (Stattins m.fl. 2008).

[...] Och som sagt det här med ÖPP, säger man ju ändå är bevisat ha den största påverkan. Alltså från förhållningssättet hemifrån och grunden. Det är det som ändå avgör, så det tror jag på, det är viktigt (Kurator, Skola 5).

Inga av de skolor vi intervjuade arbetar efter någon specifik metod i deras drogpreventiva arbete direkt med eleverna. Däremot arbetar hälften av dem med den evidensbaserade metoden Örebro Preventionsprogram, (ÖPP), som är riktad mot föräldrarna. Det visade sig att en av skolorna inte alls känner till ÖPP, medan de övriga gör det men att de inte arbetar med den. Bland de skolor som inte arbetar efter någon metod är det vanligast att man arbetar med individuella samtal med de elever som är i behov av det. De menar på att de arbetar med respekt och bemötande och att man på det viset når fram till eleverna. Syftet är att arbeta med elevernas egna resonemang och försöka slå hål på en del av dem. De skolor som inte använder sig av metoden, trots att de tror på den, hänvisade till att det finns hinder som brist på resurser och utbildning för att använda sig av den. De skolor som arbetar med ÖPP anser att det är en bra metod för att både nå ut till föräldrarna och indirekt påverka eleverna. De tycker också att det är en bra metod att arbeta med när det kommer till attitydförändringar samt för att kunna

skapa en öppen kommunikation. Kurator på Skola 4 berättar lite om vad det arbetar med när de har föräldragrupp;

Regler... och det handlar om nolltolerans och att ha öppen kommunikation med varandra. Och inte vara rädda för att tala om när man ser varandras barn (Kurator Skola 4).

10. Slutdiskussion

Utifrån vår undersökning om sex skolors drogpreventiva arbete kan vi se att skolorna är väl medvetna om de är en arena som bär ett ansvar för att verka preventivt med dessa frågor. Det är också tydligt att de är medvetna om att det är rektorn som har det yttersta ansvaret för att ämnen såsom tobak, alkohol och droger integreras i undervisningen. Detta ansvar är endast ett av många andra som rektorn har, men det delegeras sen ut till annan personal på skolan såsom skolkuratorer. Hur detta arbete sen genomförs i praktiken varierar mellan de olika skolorna då delegeringen är otydlig och ANTD-undervisningen i vissa fall baseras på lärarnas ämneskunskaper. I vår undersökning blev det tydligt att det inte är en självklarhet att de vet vem som bär ansvaret för det drogpreventiva arbetet på skolan. Med denna otydliga styrning och delegering anser vi att det är logiskt att det skapas en förvirring bland personalen då de bland annat inte vet om de arbetar efter någon handlingsplan eller inte. Detta kan vara en anledning till att det drogpreventiva arbetet ser olika ut på olika skolor. Vi tror att det finns stora risker med att det inte finns en huvudansvarig i praktiken, som t.ex. att det drogpreventiva arbetet kan falla mellan stolarna. Detta är även något som Elgán & Leifman (2010) har kommit fram till i sin undersökning. Vi är medvetna om att skolan har mycket ansvar och många mål att leva upp till och det är kanske ännu en anledning till att detta ämne faller mellan stolarna. Det kan också beror det också på att drogprevention är så länge är ett ganska "luddigt" begrepp och man tycks vara osäker på dess innebörd för att forskningen kring det än så länge inte är tillräcklig. Hur ANTD-undervisningen ser ut i klasserna kan vi inte svara på då vi har koncentrerat oss på det drogpreventiva arbete i sin helhet på skolorna, och då vi valde att inte intervjua lärarna kan vi inte svara på vilken kvalitet undervisningen består av rent praktiskt.

När det kommer till utvärdering är det endast en av de sex skolorna som utvärderar sitt drogpreventiva arbete och då är det genom att fråga eleverna vad de tycker om drogundervisningen. Resten av skolorna gör inte det eller så har ingen vetskap om skolan arbetar med någon utvärdering. Det som händer när man inte utvärderar sitt arbete är att man heller inte veta hur man ska utveckla det och göra det bättre. Men då skolorna inte har konkreta handlingsplaner och klart definierade arbetsuppgifter är det svårt att utföra en utvärdering. Det verkar snarare att det är upp till var och en i personalen att själva jobba med dessa frågor.

Det är svårt att föra korrekta resonemang kring om skolorna uppfyller Skolverkets rekommendationer eller inte då våra intervjupersoner inte kände till dem och alltså inte arbetade direkt enligt dem. Men vi kan utifrån vetskapen om hur skolpersonalen i helhet arbetar drogpreventivt förvisa oss om att vissa kriterier uppfylls och andra inte. Vi anser att skolorna trots allt har vissa linjer att gå på om de bara vill och har resurserna till det. Skolverkets rekommendationer är vida i sin bemärkelse och anger endast byggstenarna för ett gott preventivt arbete. De ger alltså utrymme till kreativitet och egen utformning av arbetet kring dessa frågor

I vår undersökning framkommer det att skolkuratorerna inte har så stort inflytande i det drogpreventiva arbetet som bedrivs på skolan. Det ingår inte i deras ordinarie arbetsuppgifter, om de inte själva väljer att engagera sig i det. En del skolkuratorer uttryckte att de ville ägna sig mer åt detta arbete då de ansåg det som viktigt, men hänvisade till brist på resurser och då framför allt tid. En skolkurator ansvarar för den psykosociala delen på skolan och kan ha nära och kravlösa relationer till eleverna på ett sätt som inte lärarna kan, då de betygsätter dem i olika ämnen. De har därför större möjligheter att påverka eleverna i rätt riktning genom att fånga upp dem i tid och stärka deras skyddsfaktorer. Däremot blir det deras uppgift senare om en elev berättar om sina drogerfarenheter. Därför kan man över lag säga att skolkuratorernas arbete snarare är på en sekundär nivå, eftersom de kommer in först när det uppstått problem (Persson & Svensson, 2005). Generellt är skolorna bättre på preventivt arbete på den sekundära nivån snarare än på den primära. De har klarare arbetsuppgifter och riktlinjer kring hur de ska agera angående den definierade riskeleven. Skolkuratorerna bär på en osäkerhet när det kommer till frågan om tillvägagångssätt kring det drogpreventiva arbetet. Osäkerheten grundar sig bland annat i om de ska ha en restriktiv hållning kring alkohol – och

droginformationen eller inte, vilket beror på för lite forskning och evidens i ämnet. Detta genererar i att de pga. rädsla inför att göra fel, efterfrågar någon som kan ge dem riktlinjer i arbetet och vara huvudansvarig.

Inför den här undersökningen hade vi en tanke om att skolorna arbetade efter flera olika evidensbaserade metoder, och därav vår frågeställning, men så var inte fallet. Vi har fått kunskap om att den vanligaste formen av evidensbaserade metoder som bedrivs ute på skolorna idag är ÖPP. Samtliga sex kuratorer var positivt inställda till ÖPP men hälften av dem saknade resurser i form av kompetens för att införa det på sina skolor. Däremot var det en skolkurator (kurator på Skola 5) som var utbildad i ÖPP och som årligen höll i föräldramöten där de utövade programmet. Skolorna tycks använda denna metod okritiskt och enbart på grund av att den är evidensbaserad och därmed har gett bevisad positiva effekter.

Referenslista

Antonovsky, A. (2005) *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och kultur.

Aspers, P. (2007) *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden*. 1.uppl. Liber: Malmö.

Bergman, L. (2002) "Förebyggandets konst" (Elektronisk), *Statens Folkhälsoinstituts hemsida* < <http://www2.fhi.se/upload/PDF/2004/rapporter/konst.pdf> >.

Elgán, T. & Leifman, H. (2010) *Children of substance abusing parents: A national survey on policy and practice in Swedish schools*. Karolinska institutet, Stockholm.

Forster, M. (2003) *Prevention av missbruk och kriminalitet. Vad kan skolan göra?* Forsknings- och Utvecklingsenheten. Stockholm: Stockholms socialtjänstförvaltning.

Goldberg, T. (2005). *Samhället i narkotikan*. Solna: Academic Publishing of Sweden.

Hvitfeldt, T. & Rask, L. (2005). *Skolelevs drogvanor. 2005*. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN).

Hopson, L.M. & Streiker, L.K.H. (2008) "Methodology for Evaluating an Adaptation of Evidence-Based Drug Abuse Prevention in Alternative Schools". *Children & Schools*, 30, 2, 116-127.

Hübinette, S. (2003) *Narkotikafri skola. Praktisk handbok om policy och åtgärder*. Stockholm: Fri förlag. Riksförbundet Narkotikafritt Samhälle, RNS.

Koutakis, N. Stattin, H. & Kerr, M. (2010) *Reducing youth alcohol drinking through a parent-targeted intervention: the Örebro Prevention Program* Center for Developmental Research. Örebro University, Örebro.

Koutakis, N. Stattin, H. & Kerr, M. (2009) *Statens folkhälsoinstitutets hemsida*
<http://www.fhi.se/Handbocker/Uppslagsverk-barn-och-unga/OPP--Orebro-Preventionsprogram/> (16-12-2010)

Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lagerberg, D. & Sundelin, C. (2000) *Risk och prognos i socialt arbete med barn – Forskningsmetoder och resultat*. Stockholm: Gothia AB.

Lalander, P. & Johansson, T. (2002) *Ungdomsgrupper i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.

Lilja, J. Isaksson, L. Jakobsson, M-J. Saku, C. Jordas, S. Isaksson, B. Alén, S. & Sneitz, U. (2004) *Rapport över drogundervisningen i grundskolorna och förslag till plan för drogundervisningen på Åland*. Mariehamn: Ålands landskapsregering.

Lindahl, A-M. & Galanti, M. (2006) *Unplugged! Utvärdering av ett europeiskt ANT-program I Sverige. EU-DAP-projektet*. Stockholm: Stockholms läns landsting. Centrum för folkhälsa, tobaksprevention.

Mangrulkar, L. Whitman, CV. Posner, M. Anonymous. (2001). *Life skills approach to child and adolescent health human development*. Pan American health organization. Division of health promotion and protection. Family health and population program.

May, T. (2001) *Samhällsvetenskaplig forskning*. Studentlitteratur: Lund.

Meeuwisse, A. Swärd, H. Eliasson-Lappalainen, R. & Jacobsson, K. (red.) (2008) *Forskningsmetodik för socialvetare*. (1. utg.) Stockholm: Natur & kultur.

Midford, R. (2009) "Drug prevention programmes for young people: Where have we been and where should we be going?". *Edith Cowan University :Perth, WA, Australia*.

Narkotikakommissionen (2000) *Vägvalet: den narkotikapolitiska utmaningen : slutbetänkande*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

Norström, C. & Thunved, A. (2004) *Nya sociallagarna*, med kommentarer, lagar och författningar som de lyder den 1 januari 2004. Stockholm: Norstedts Juridik.

Ohlsson, L. B. & Swärd, H. (1994) *Ungdom som samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur

Persson, A. & Svensson, K. (2005) *Drogförebyggande arbete i skolan: möjligheter och dilemman*. Lund: Studentlitteratur.

Skolverket (1999) "Nationella kvalitetsgranskningar" (Elektronisk), *Skolverkets hemsida* <<http://www.skolverket.se/publikationer?id=605>>(2011-01-25).

Statens folkhälsoinstitut (2008) *Det drogförebyggande arbetet i Sverige 2006: rapport om det förebyggande arbetet mot alkohol. och narkotikaproblem i Sverige under 2006*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.

Sundell, K. & Forster, M. (2005) *En grund för att växa: forskning om att förebygga beteendeproblem hos barn*. Stockholm: Forsknings- och utvecklingsenheten, Socialtjänstförvaltningen, Stockholms stad

Thorkil, T. & Tommy, A. (2000) *Uppllysning och undervisning – begränsar det alkohol- och narkotikaproblemen?* . Centralförbundet för alkohol- och narkotikauppllysning: Stockholm.

Tobler, N. Roona, M. Ochshorn, P. Marshall, D. Streke, A. & Stackple, K. School-Based Adolescent Drug Prevention Programs: 1998 Meta-Analysis. *Journal of primary prevention*. 2000:20(4):275-336.

Upmark, M. Svensson, J. Bohlin, E. Huslid, E. & Klevbom, K. (2002) *Behovsanalys, ungdom och missbruk. Slutrapport*. Stockholm: Stockholms läns landsting.

Lag

Narkotikastrafflag § 8 (1968:64)

Skollag kap. 1 § 2

Läroplan

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo94

Bilaga 1 – Intervjuguide

- I vilken/vilka årskurs/-er ges droginformation till eleverna?
- Hur många är ni som arbetar drogförebyggande?
- Vad har du för tidigare erfarenhet av drogförebyggande arbete?
- Har ni särskild vidareutbildning för ändamålet?
- Behövs fördjupade kunskaper om drogers påverkan?
- Hur tas besluten om hur droginformationen ska se ut och utövas?
- Har skolan en handlingsplan att följa i arbetet?
- Följer skolan skolverkets rekommendationer i det drogförebyggande arbetet?
- På vilket sätt kan skolan nå ut till alla elever för att upptäcka och motverka uppkomsten av användning av alkohol och narkotika?
- Hur ser droginformationen ut rent praktiskt?
- Finns det någon skillnad i hur ni arbetar med alkohol och narkotikainformationen?
- Har skolan arbetat på andra sätt innan? vilka?
- Finns det någon elevmedverkan?
- Tror du att ni når fram till eleverna med ert budskap?
- På vilka sätt arbetar ni med de elever som redan har ett bruk?
- Arbetar ni efter en specifik metod?
- Känner du till om er metod är evidensbaserad?
- Samverkar ni med föräldrarna?
- Samverkar ni med andra instanser så som polis, socialtjänst?
- Utvärderar ni ert drogförebyggande arbete?
- Skulle du vilja göra det på andra sätt, hur i så fall?